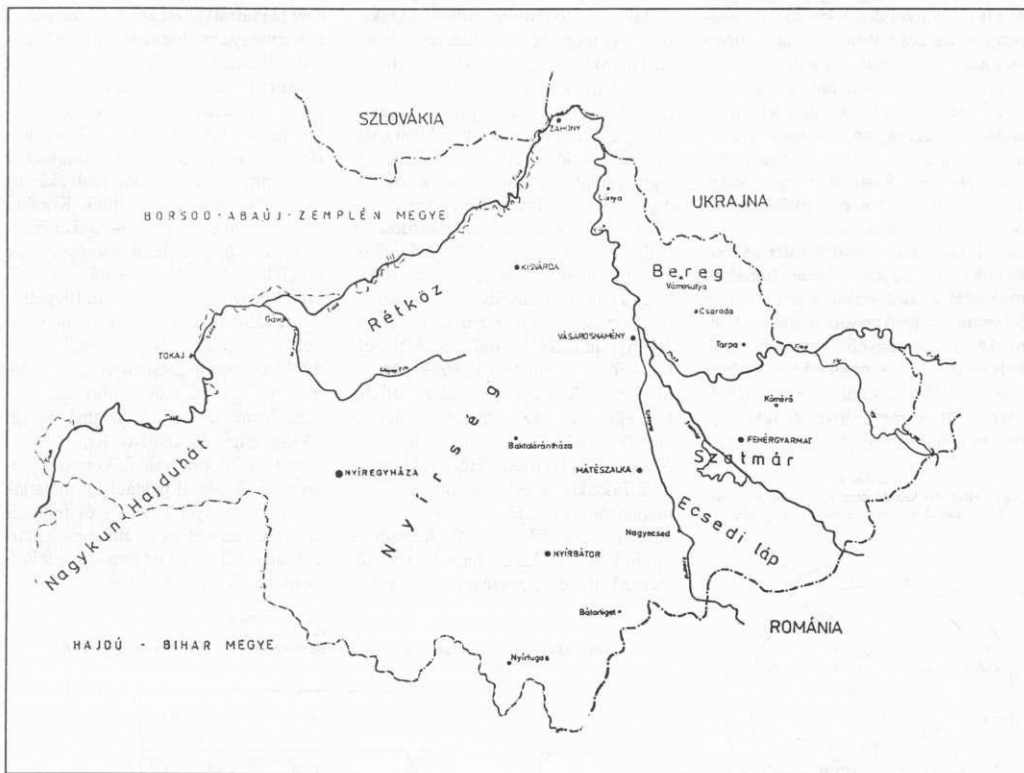

Szabolcs-Szatmár-Bereg I. rész

Új rovattal jelentkezünk – remélhetően nem utoljára –, melyben szeretnénk közelebbről bemutatni egy-egy térség erdőgazdálkodását, természetvédelmét, vadgazdálkodását és egyéb érdekes dolgokat, melyek felkelthetik az olvasó figyelmét.

Szabolcs-Szatmár-Bereg környékével mutatkozik be a kezdeményezés, remélve, hogy a későbbiekben hasonló módon ismertethetjük meg az olvasót az ország más tájaival is. Szívesen vesszük, ha a Kedves Olvasó is hozzájárul a kezdeményezés sikeréhez írással, ötlettel, kritikával.

Az erdőgazdálkodás fontosabb jellemzői Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (1992)

ERDŐFELÚJÍTÁS

Keletkezett erdőfelújítási kötelezettség	1 434	ha
Első kivétel	1 152	ha
Kötelezettség alá vont terület	7 808	ha
Sikeres	82	%
Összes sikeresből tölgy	17	%
egyéb kemény lomb	2	%
akác	49	%
nemes nyár és fűz	28	%
hazai nyár, egyéb lágy lomb	3	%
fenyők	1	%
Befejezett erdőfelújítás	1 468	ha
Erdőfelújítási hátrálék	571	ha

ERDŐTELEPÍTÉS

Első kivétel	1 844	ha
Kötelezettség alá vont terület	7 066	ha
Sikeres	81	%
Összes sikeresből tölgy	22	%
egyéb kemény lomb	2	%
akác	35	%
nemes nyár és fűz	38	%
hazai nyár, egyéb lágy lomb	1	%
fenyők	2	%
Befejezett erdőtelepítés	2 082	ha

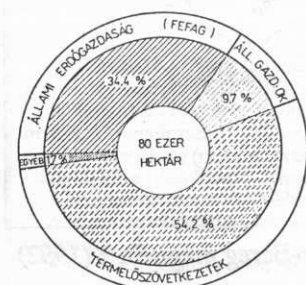
Új erdészeti feladatok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

A közel 600 ezer ha kiterjedésű Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Trianonban, majd a tanácsrendszer létrehozásakor megvont mesterséges közigazgatási határa különféle természeti és gazdaságföldrajzi adottságokkal rendelkező kistéjéket hozott össze egy – még nevében is túl bonyolultnak látszó – megyében. A természetföldrajzilag kellően megalapozott, mégis gyakorlatiasan nagyvonalú erdészeti tájbeosztás szerint a megye erdei négy jól elkülönülő erdőgazdasági tájban találhatók. Az erdőterületek nagyságára sorrendjében ezek: Nyírség, Szatmár-beregi síkság, Tisza és mellékfolyói hullámtere és Nagykun-Hajdúhát.

A 80 ezer ha-nyi erdőterület 13,5%-os erdősültséget jelent. Ennek tulajdoni megoszlása (1. ábra) utal arra, hogy a folyamatban lévő privatizációk eredményeképpen a megyében gyökeresen új helyzet áll elő – a meglévő erdők zöme magántulajdonba kerül – az államerőszak területi részaránya csökken és funkciói megváltoznak.

1. ábra

Az erdőterület kezelő szervek közötti megoszlása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

A tulajdonlás új formái (magántulajdon, társult magántulajdon) az eddigi kezelési viszonyok szükségszerű átalakulásával járnak együtt. Az erdőkezelésben máris jelentős szerepet kap a magánkezdemenyezés, a jövőben ennek kiterjedésével kell számolni. A termelőszövetkezetek és állami gazdaságok erdőkezelő egységei (erdészeti és faipari

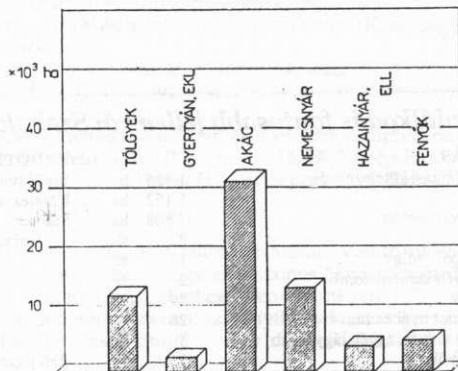
ri főágazatok, erdészeti ágazatok) mára szétestek, vezetőik és dolgozóik a magánszférában próbálnak új egzisztenciát kialakítani. Az átalakulás nyilván nem lehet zökkenőmentes, a kezdeti tapasztalatok azonban nem kedvezőtlenek. Szakmailag jól felkészült néhány erdőszállalkozó (többnyire erdőszaktikusok vagy nagy tapasztalattal rendelkező szakmunkások) a piac diktálta igényességgel hajtják végre azokat az erdészeti feladatokat (pl. erdőfelújítások és nevelő vágások), amelyeket korábban csak az erdőkezelő munkaszervezetbe integráltan láttunk lehetségesnek. Az eddigi szakmai színvonal megőrzésének, sok helyen javításának kulcskérdése az Erdészeti Alap. Ennek 1992. évi működőképzetlensége máris bizonyította, hogy a tartamos gazdálkodáshoz fűződő tulajdonosi és nemzetgazdasági érdek érvényrejuttatása jól működő Alap nélkül – főleg az átmenet időszakában, az új viszonyok stabilizálódásáig – aligha képzelhető el. Az erdészeti kivitelező vállalkozások mellett máris reális igény mutatkozik olyan szakértői, szaktanácsadói irodákra (esetleg alapítványi formában működő erdészeti szakértői szervezetre), amelyek az erdőkezeléssel és erdőtelepítéssel kapcsolatos előkészítő, tervező stb. tevékenységet az erdőtulaj-

donos részére szolgáltatásként elvégzi, piaci információval, marketingtevékenységgel segíti az erdőgazdát. Erre vonatkozó kísérlet a megyében az Erdőgazdák Alapítvány. (Lásd E. L. 1992/292. oldal. A szerk.)

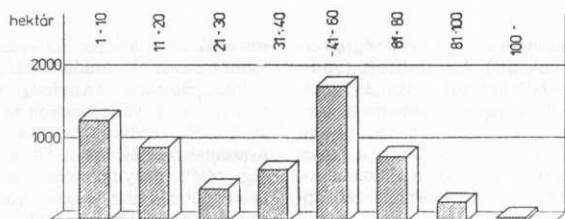
Az elmúlt negyven esztendőben 45 ezer hektárral (közel két és félszeresére) nőtt a megye erdőterülete. A mára kialakult állománytípusok területi arányait (2. ábra) – az új erdészeti filozófia tükrében – jónéhányan bírálják. Kétségtelen, hogy a Nyírségben és a Tisza hullámterén kevesebb óshonos fafajokból álló természetserű erdőt, több akácot és nemesnyárat telepítettünk. Korábbi törekvéseinket és prioritásainkat megítélni és főleg eltérlni azonban csak megfelelő elemző munka után, a természeti környezet – erdésztől független – megváltoztatásának következményeivel, a társadalmi és gazdasági viszonyokkal összefüggésben vizsgált tudományos igényű erdészettörténeti kapcsán lenne szabad. A Szatmár-beregi síkság tölgy és kemény lomb természetserű állományainak korosztályviszonyai (3. ábra) például jól mutatják az erőltetett nyár telepítés és felújítás következményét, és az átmeneti kudarcok után helyreállt egyensúlyt a felújításokban és telepítésekben.

2. ábra

Főbb állománytípusok által elfoglalt terület Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

3. ábra
Tölgyesek területe a korosztályokban a Sztómár-beregi síkságon

„A megye agroökológiai potenciájának fejlesztése és prognóza” (Agrár-gazdasági Kutató Intézet, 1988.) c. tanulmányban hat változatot dolgoztak ki a művelési ágak lehetséges arányaira. Az erdő művelési águ területek prognosztizált szélső értékei 103–120 ezer ha. Egyre több mezőgazdasági szakértő vallja, hogy a felső határ is túlzottan alábecsült, ugyanis aligha lehet a megyében 400 ezer ha-nyi földterületet hosszú távon rentábilis mezőgazdasági művelésben tartani. Az új nagyléptékű erdőtelepítés beindulásához megyén kívüli tőkére (állami támogatás, külföldi tőke) van szükség egyrészt, másrészt olyan szervezetekre, amelyek a földtulajdonost (vagy azok közösségeit) hozzászóló támogatáshoz. Az előkészítő szakfeladatokat (tervezés, pályázat elkészítése) az említett alapítványi vagy egyéb szakértői irodák, magántervezők végezhetik el, de ilyen itemű erdőtelepítés finanszírozása aligha képzelhető el az elmúlt évtizedekben megszokott módon. A szaporítóanyag előállítás és forgalmazás új rendje ugyanúgy kelléke a sikeres erdőtelepítési programnak, mint az erdőfelügyelet szerepének és vállalható feladatainak alapos újragondolása. Úgy vélem, hogy a telepítések döntő többségében a földtulajdonos szándékát sokkal kevésbé befolyásolják az ökológiai megfontolások, mint a gazdasági racionalitás. Nem annyira erdőben, inkább minél hamarabb kitermelhető és értékesíthető faanyagban gondolkodik. A lehetséges konfliktus a biológiai diverzitásra joggal törekvő erdősz és ökológus szemléletmód, valamint a minél rövidebb megtérülésre és minél nagyobb haszonra törekvő földtu-

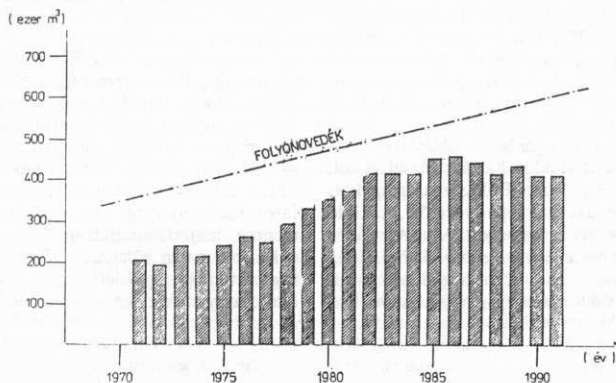
lajdonosi érdekek között már kezd körvonalazódni. Érdemes lenne felkészülni a probléma kezelésére, mert az előbbiekben is vázolt történelmi tapasztalat arra tanít: a telepítési program végrehajtása során előálló hibákért kizárólag az erdősz társadalmat teszik majd felelőssé. Nem valószínű, hogy a megoldásra megyén belül megfelelő módszer található. Miután meggyőződésem szerint a magántulajdonú erdőkben a fatermesztési cél meghatározó jelentőségű lesz hosszú távon is, a 30 ezer ha-nyi államerdészeti erdővagyon szakmailag nagyon felértékelődik. Az állami gazdaságok erdőterületeinek bevonásával erdőterület rendezést lenne célszerű végrehajtanunk, és a jelenlegi erdőgazdasági területnél nagyobb erdőterületen jól összefüggő tömbökben, kezelhető nagyságú államerdészeti egységeket

létrehozunk. Ezek lennének a természet szerű állománytípusok megőrzésének és fenntartásának a bázisai egyaránt, másrészt a környék fatermesztés-fejlesztésének műhelyei. A jól működő államerdészeti (erdőgazdálkodás) jelentősége ökológiai és nemzetgazdaságilag messze több, mint az államkincstár vagy a költségvetés ebből lehetséges bevétele. Az állami erdők kezelése mellett – szolgáltatásként – felvállalhatna magán vagy társult magántulajdonú erdők kezelését, esetleg létrehozhatna olyan szolgáltató szervezetet, amelyik a telepítések előkészítésében és lebonyolításában vállalna szerepet.

Az erdészeti tulajdoni és kezelési átalakulása – sok kollégánk reményeivel ellentétben – ma már nem kerülhetetlen. **Nem győzzük hangsúlyozni, hogy a folyamatokat, amelyek az erdőt és az erdészeket érintik, befolyásolnunk kell, sőt, ami elkerülhetetlen, annak érdemes élére állni.** Sajnos máris sok helyen tapasztaljuk, hogy teret veszítünk, mert felsőbb utasításhoz, körlevelekhez, jogszabály értelmezéshez szokott és most is arra váró kollégák mellett elbrogognak az átalakulás szervezetei. Beilleszkedni egy kialakított rendszerbe sokkal nehezebb, mint – s erre most történelmi lehetőség van – a rendszert megfelelően alakítani. Ezzel próbálkozunk most Szabolcs-Szatmár-Beregben, utódaink döntik majd el, hogy sikerrel tettük-e.

Kovács Gábor

4. ábra
A kitermelt fatérfogat és a folyónövedék változása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Nyárfatermesztés a nyírségi homokon

A Nyírségben a nyárfá óshonos fajaj. A mély fekvésű laposok, buckaközi teknők „nyírvizei”-hez kapcsolódóan, galériaerdőszerű sávokban, foltokban ma is fellelhető a rezgőnyár mindenütt, ahonnan mint „gyomfát” ki nem irották.

Az ökológiai viszonyok és a rezgőnyár meglétének ma is megfigyelhető kapcsolódásából kiindulva joggal feltételezhető, hogy a nyírségi vízrendezés (lecsapolások) előtt a rezgőnyár előfordulása általános lehetett az említett ökológiai adottsági helyeken, mint ahogy az újabbskori vízrendezéseket megelőzően, még néhány évtizeddel ezelőtt is jóval szélesebbkörűen fordult elő. E fajaj irtása, más fajokkal való felcserélése azt mutatja, hogy gazdaságilag itt is kevésbé értékelték.

Nyilván a Tisza közelségének is köszönhetően, szórványos előfordulással megtalálható a feketenyár, a fehérenyár és a szürkenyár is. Különösebb gazdasági jelentőségre azonban általában ezek a nyárfajok sem tettek szert.

A tudatos nyárfatermesztés – mint többnyire mindenütt – a Nyírségben is a nemesnyárasok – a múltban kizárólag az euramerikai nyárasok – ültetésével kezdődött. A századunk közepén csak szórványosan talált korosabb korai nyár (kisebbségi mértékben kései nyár) előfordulások arra mutatnak, hogy századunk első harmadában a Nyírségben számottevő mértékű nyárfatermesztésről – legalábbis a táj egészére vonatkoztatva – kevésbé beszélhetünk. A tudatos, már kiterjedtebb nyárfatermesztés a 30-as években az óriás nyár itteni bevezetésével kezdődött, ami egyben e nyárfajta alföldi elterjesztésének is kiindulásává vált, de jelentős ösztönző szerepet játszott az óriás nyár országos elterjedésében is.

Az óriás nyár bevezetéséről részletes ismertetést adott Kovács József, a volt Nyírségi Állami Erdőgazdaság egykori erdőművelési csoportvezetője, Az Erdő 1964. évi 7. számában (Adatok az óriás nyár hazai elterjedéséhez. 317–319. o.) E nyárfajta nyírségi megjelenése Molnár Viktor orosi (Nyíregyháza mellett) földbirtokosnak a nevéhez fűződik; az elterjesztése is az ő érdeme. Erről Molnár Viktor a Köztelek Zsebnaptár 1941. évi II. kötetében megjelenő tanulmányában számolt be. Tapasztalatok a

„Populus robusta” nyárfával végzett erdősítésekről.) Az említett tanulmányokból kiderül, hogy 1923/24. őszén ill. tavaszán a Szabolcs megyei Oroszon 3 óriás nyár suhángot ültetett díszfaként. Ezek valószínűleg a Temes megyei Határmajorból, a Molnárral rokon Ambrózy Lajos, monarchiabeli diplomata dendrológiai gyűjteményéből kerültek Orosra.)

A három óriás nyár suháng oldalágából kis anyatelepet létesített, majd 1926/27-ben megtörténhetett az első erdősítés is ezzel a nyárfajával. Erre az ösztönözte a tulajdonost, hogy a fagyzuos mélyedésekben az akáctelegeit a fagykárosítás rendszeresen tönkretette; többféle fajfajjal történt próbálkozás után viszont az óriás nyár a mélyedésekben mind a megmaradást, mind a növekedést tekintve kiváló eredményt adott. Az orosi birtokon mind kiterjedtebben ültetett óriás nyárasok jó növekedési eredményei felkellették előbb a környékbeli földtulajdonosok, majd az ország különböző részein is az érdeklődő szakemberek figyelmét. Ezzel elindult az óriás nyár országos karrierje a magyarországi nyárfatermesztésben. Ez a siker nagymértékben fokozódott, amikor csakhamar kiderült e fajaj kiváló helyi felhasználási lehetősége is, mindenekezlőtt a nyírségi építkezéseknél, épületfaként. Mindezek eredményeként a Nyírségben a 40-es évektől erőteljesen fellendült a – szinte kizárólag az óriás nyáron alapuló – nyárfatermesztés, már a kisparaszti gazdálkodási mód idején is. Különösen áll ez a Nyírség Szabolcs megyei részére.

Az 1940-es évek vége felé beindult ún. országfásítási program (új erdő telepítés, erdőnkívüli fásítások), majd az 1950-es években meghirdetett nyárfásítási program nyírségi végrehajtásában az óriás nyár kiemelt szerepet játszott. Ekkor telepítették azokat az óriásnyáras fasorokat a nyírségi utak, csatornák mentén, majorfásításokban, amelyeknek hamarosan jellegzetes tájalakító, tájésképítő szerepük lett. Csak sajnálni lehet, hogy ezek többségének az utóbbi évtizedekben a vágásérettségük következtében véghez vitt véghasználat után a felújításuk jelentős részben lemaradt, és így eltűnőben van a Nyírség korábbi annyira jellegzetes óriás nyár faso-

ros-erdősávok tájképe. Az óriás nyár természetesen az erdőfelújításokban, erdőtelepítésekben is a nyírségi nyárfatermesztés fő nyárfajtája volt az 1940-es évektől kezdve egészen az újabb nyárfajta megjelenéséig. Sajátos nyírségi célállománytípusként – korábbi, véletlenül létrejött példák nyomán – alakult ki az óriás nyár és az akác együttes termesztése. Ebben a nyárat az akáccal együtt ültetik az akácok hozamának növelése érdekében: vagy előhasználati nyáras rendeltetéssel, vagy véghasználati fő fajfaként. Létjogosultsága a mindkét faj számára megfelelő vízellátottsági termelőhelyeken van meg, különösen pedig ott, ahol a talaj nitrogén-ellátottsága a nyár részére nem megfelelő, de a hiányt az akác nitrogényjuttató-felhalmozó képessége legalábbis nagymértékben ki tudja egyenlíteni. A megfelelő termőhelyen, megfelelő módon (megfelelő növénytel, megfelelő elegyarányban) ültetett óriásnyáras-akácok a várt eredményt hozták. Véghasználatukra ezekben az években kerül sor. Az 1960-as évekre kialakított óriásnyáras-akácok célállománytípusban az óriás nyár 12%-ot, az akác 88% részarányt képviselt. A véghasználat idejére elképzelt nyárárány 70–80% volt.

Az óriás nyárat itteni kiváló növekedési tulajdonságai alapján az 1960-as években már a Nyírség nyárfajtajának, ill. a Nyírséget e nyárfajta magyarországi legfontosabb természetési tájának minősítették. A további években végzett vizsgálatok, ill. a gyakorlati tapasztalatok ezt az értékelést csak részben igazolták.

A Nyírségben a nyárasokkal természetesen elsősorban a buckaközi teknőkben, laposokban, azaz olyan termőhelyeken erdősítenek, ahol időszakosan a talaj túlnedvesedése (vízzel való nagymértékű vagy a teljes telítődése) következik be, de ezeken a termőhelyeken – részben a túlnedvesedéssel is kapcsolatban – fokozott mértékben fennáll a korai, illetve a kései fagyok előfordulásának, valamint a fagyfagok kialakulásának veszélye. Másfelől éppen e termőhelyi körülmények kedveznek a kéregfelykény betegségek fellépésének, elhatalmasodásának, valamint a fagyrepedések bekövetkezésének. Márpedig közismert, hogy az óriás nyár a fagyre-

pedésre nagyon hajlamos, a kéregfekély betegségre pedig nagyon érzékeny. Emiatt a szélleiben-hosszában telepített óriásnyárasok jelentős része vagy tönkrement, vagy csak súlyos fahibákkal terhelt faanyagot adott. Ezért is az óriásnyár felhasználását ma már csaknem kizárólag az útmenti stb. fasorok létesítésénél javasolhatjuk.

A nyárfajta-váltásban a mezőgazdasági cellulózznyáras telepítések játszottak fontos szerepet az „I-214” olasz nyár alkalmazásával, de állami erdőgazdasági erdőültésekben már az 1960-as évek elején megjelent ez a nyárfajta. A növekedésével kapcsolatos kedvező tapasztalatok mellett az „I-214” olasz nyár nagyfokú plaszticitása (meglehetősen széles termőhelyi változat-szában eredményesnek mutatkozott használhatósága) is hozzájárult ahhoz, hogy az „I-214” nyár még ma is az egyik legfontosabb és leginkább kedvelt nyárfajta a Nyírsgben.

Az ERTI Tiszántúli Kísérleti Állomása az 1960-as évek végén kezdett hozzá területileg (a termőhely-változatokat tekintve is) széles körű, igen sok, mintegy 350 ígértes nyárfa klónnal folytatott fajtakiválasztó klónkísérleti rendszerének a kialakításához. E klónkísérleti rendszer egyik legfontosabb területe a Nyírsg; jelentős részben ezen klónkísérletek eredményezték több új nyárfajta (pl. 'BL', 'Pannónia', 'I-273', 'Blanc du Poitou', 'Villafranca' = I-58/57) állami elismerését, ill. több nyárfajta-jelölt kiválasztását és az állami fajtabírálati eljárás alá vonását. A kísérleti területekben szerezhető közvetlen tapasztalatok hatására az új nyárfajták a Nyírsgben gyorsan elterjedtek. Ma a Nyírsgben leginkább használatos, ill. terjedőben levő nyárfajták: 'Pannónia', 'BL', 'OP-229', 'I-214', az időszakosan túlnedvesedő, átmenetileg vízzel telítődő termőhelyeken a 'Blanc du Poitou' és az 'I-273'. A fajtakiválasztó klónkísérletek tanúsága szerint a Nyírsg már kissé hűvösebb, párásabb klímájú termőhelyein nagyon ígértesek egyes, más állami fajtaminősítő vizsgálat alatt álló balzsamos nyár-hibridek, mint a 'Meggylevelű', 'Beaupré', 'Raspalje', 'Unal'.

A Nyírsgben a nyárasok területe 1962-ben a következő volt: nemes nyárasok 1455 ha (az összes erdőterület 4%-a), őshonos – helytelen szóhasználatlalt „hazai”-nak nevezett – nyárasok 219 ha (1%). Az összes nyáras terület 1990-re 17037 ha-ra emelkedett. Különösen

nagy területarányt képviselnek a nyárasok a Nyírsg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei részén: nemes nyárasok 13388 ha – az összes erdőterület 14,3%-a –, őshonos nyárasok 658 ha – 0,7% (1992. január 1-jén).

A nyárfa telepítések üteme 1980 körül lelassult, majd ismét növekedni kezdett. E változásokat érzékeltük a nyírsgévi nyáras erdőültések következő adatai:

	1975	1980	1985	1990
Hajdú-Bihar megyében	293 ha	198 ha	245 ha	249 ha
Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében	255 ha	240 ha	306 ha	400 ha
Nyírsg együtt	548 ha	438 ha	551 ha	649 ha
Az 1990. évi nyírsgévi összes nyáras területen üzemtervileg kimutatott érfakészlet (m ³):				
	összesen		1 ha-ra cső átlg.	
Hajdú-Bihar megyében	395322		122	
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	1570000		114	
Nyírsg együtt	1965322		115	
A nyárasok jelentőségét mutatják a nyárfa-kitermelési adatsorok is (nettó ezer m ³):				
	1975	1980	1985	1990
Hajdú-Bihar megyei részen	30	39	47	57
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	71	93	184	210
Nyírsg együtt	101	132	231	267

A nyírsgévi nyárfatermesztés nagyarányú területi felfutásának egyik legfontosabb ösztönzője az itteni almatermesztés nagy göngyöleg igénye volt. Nem véletlen, hogy a nyírsgévi nyárasok nagyból részét, 67%-át a mezőgazdasági nagyüzemek létesítették.

Jól érzékelhető ez a nyárasok területének szektorok szerint való megoszlásából (1990. évi állapot):

	Hajdú-Bihar megyében		Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében	
Felsőtiszaí EFAG	2043 ha	63%	3300 ha	24%
állami gazdaságok	454 ha	14%	2400 ha	17%
egyéb állami	–	–	100 ha	1%
termelőszövetkezetek	740 ha	23%	8000 ha	58%
együtt	3237 ha		13800 ha	

A nyárasok jelentős területaránya ellenére is – a termőhelyi adottságok ismeretében – megállapítható, hogy a Nyírsgben a nyárfatermesztési lehetőségek még messze nincsenek kihasználva. Ezt igazolja, hogy az 1991–2000. időszak erdőtelepítési programja keretében a Nyírsg Hajdú-Bihar megyei részén további 2600 ha, a Szabolcs-

Szatmár-Bereg megyei részén újabb 8000 ha nyáras telepítést tervezik.

Mivel a fapiaci igények egyre inkább a minőségi faanyag előállítására ösztönöznek, a nyárfatermesztés területi fejlesztése a Nyírsgben is csak e követelmény szem előtt tartásával lehet észszerű.

Ezért elengedhetetlen a nyárfatermesztés technológiai feltételeinek maradéktalan, a jelenleginél szigorúbb tel-

jesítése (az erre alkalmas termőhelyek kiválasztása megelőző termőhelyfeltárás alapján); a termőhelynek megfelelő fajta – megválasztás; kellő talajápolás; helyes növénytársasági szabályozás; törzsnyesés stb.).

A tervek eredményes megvalósítását ígéri, hogy a Nyírsgben a nyárfatelepítések már hosszabb időre csak részletes termőhelyfeltárás alapján végzik,

széles körben következetesen felhasználják a tudományos eredményeket és a gyakorlati munka során szerzett tapasztalatokat, továbbá mindezekre épülően folyamatosan kialakult a helyi sajátosságokat figyelembe vevő nyárfatermesztési szakmai kultúra!

Dr. Tóth Béla,
tud. tanácsadó, ERTI

DR. BARTHA DÉNES:

A felső-tiszai hullámtér hasznosításának tapasztalatai

A Tisza-szabályozás véglegesen megváltoztatta a folyó-völgy ökológiai sajátosságait. A restauráció illuzórikus álom, a kérdés: milyen módon gazdálkodjon az ember a gátak közé szorított, kanyarulatától jobbára megfosztott, művi beavatkozások sorozatával megváltoztatott folyóvölgyben. A kárpát-medencei folyók és völgyek az őket ért nem csekély mértékű beavatkozások ellenére még mindig a legkevésbé háborgatottak Európában. Természeti kincsékként, az élőlények migrációját biztosító zöld folyósóként hatalmas feladat és felelősség a megőrzés. A frázisként pufogtatott „ökológiai és ökonómiai szempontok maximális egybehangolása” itt azonban nehezen érvényesíthető. A folyó élete érdekében az ökonómiai szempontoknak alárendelteknek kell lenniük.

A művelési ágak kérdése

A Felső-Tisza hullámtérben jelentős részarányt képvisel a szántóföldi mezőgazdálkodás. Az intenzíven kezelt egyéves mezőgazdasági kultúrák az egyik legnagyobb veszélyt jelentik a folyóra és hullámtérre. A monokultúrákra kijuttatott vegyszerek közvetlenül a folyót mérgezik, ezek a területek a gazdasági növényen kívül jobbára csak a kártevőiknek adnak még életert. A nehéz gazdálkodási körülményeket fokozza a rendszeresen mindent elpusztító árvíz.

Bizonytalansága, rendkívül káros volta miatt szántóföldi mezőgazdálkodást a hullámtéren nem lenne szabad engedélyezni!

Az évszázadok óta használt, a táj arculatához tartozó gyepek, legelők mára sorvadóban vannak. Az intenzív állattartás térhódítása, a ridegtartás eltűnése miatt számos terület magára maradt, s ha nem törik fel szántónak, akkor mesterségesen beerdősítik vagy magától beerdősül.

A hullámtéren legjobban a régi gyümölcsösök fogyatkoztak meg. Az egykori magyar ellenálló gyümölcsfajták eltűntek. Az intenzíven kezelt mai gyümölcsösök hasonló veszélyt jelentenek a szántóföldi kultúrákhoz.

Az erdő az, amely egykoron a legnagyobb területarányt képviselte a folyóvölgyekben, a természetközeli erdők művelése az a gazdálkodási forma, amely a legkisebb terhelést jelenti itt. A közelmúlt kíméletlen vízügyi intézkedései közül szerencsére a „szabadon-tartandó-sáv” elmélet a kivitelezhetetlensége miatt megoldott, így az erdők itteni fennmaradásának és terjeszkedésének gyakorlatilag nincsen gátja.

Ezen a Tisza-szakaszon nagy gondot jelent még a gazdálkodói megosztottság. A vízügyi szervezet, a termelőszoövetkezetek, az állami gazdaságok, az erdőgazdaságok, az önkormányzatok, a magánszemélyek mind más és más érdeket képviselnek, más és más „hasznosítási formát” alkalmaznak, melyek a folyóvölgy ökológiai egységét és harmóniáját jelentősen befolyásolják.

A hullámtéri erdőgazdálkodás jelene

Az erdőgazdálkodási formáknak megfelelően célszerű a hullámtérrel zónákra osztani, s elemzésüket külön elvégezni.

A mederoldal

A vízügyi szervezet teljes fennhatósága alá tartozó, erdőtervezetlen területek. Csak tarvágást alkalmaz a gazdálkodó, éves fahasználatának 80-90%-át az innen kikerülő faanyag képezi. Felújítási kötelezettsége sincs, a természetre bíznak mindent. A génmegőrzés szempontjából fontos területek, az itt fennmaradó bokorfűzesek, fűz-nyár ligeterdők természetközelsége fenntartható és fenntartandó, csak a tarvágásos fakitermelési mód, illetve a műszaki beavatkozások (pl. kövezés) jelentenek veszélyt. Hasonló sorsa van a felső-tiszai szigeteknek is.

A mederéltől a kubikgödörig

A hullámtér legszelebb, gazdálkodási szempontból legfontosabb zónája. A természetközeli erdők erősen visszamaradottak, tölgy-körös-szil ligeterdő már alig, az is erősen ronsoltan található. A gazdálkodói megosztottság, a terület szabdaltsága következtében fűz-nyár ligeterdők itt-ott nagyobb foltokban még gyakrabban fellelhetők, bár a múlt kevésbé kíméletes erdőgazdálkodása rajtuk hagyta a nyomot. Nagyonbár kultúrerdőkkel találkozunk, elsősorban nemes nyárásokkal.

Kétségtelen, hogy a hullámtér középmély-középmagas fekvése termőhelyi szempontból elsőrendűnek tűnik a nemes nyárak számára, de egy nemesített fajta a jó termőhelyen felül mást is igényel ahhoz, hogy a tőle elvárt többletet megkapjuk. A fiatalos rendkívül nehéz körülmények közötti ápolhatósága, a rendszeres áradások, s a jég egyéb kártételei, a biotikus károsítók garmadája megkérdőjelezi a nemesnyárások létét. Ha pedig egy intenzív kezelést igénylő fajtát intenzíven nem lehet kezelni, akkor kár kísérletezni vele. Kár a szaporítóanyagért, az erdősítési próbálkozásokért, a várt többletet nem kapjuk meg.

A kubikgödörök

Egyre fogyatkozó számban találhatók, ugyanis a vízügyi szervezet tereprendezés címén java részüket már eltüntette, helyüket elsősorban nemes nyárral ültette be. A kubikgödörök „gerendái” pedig még őrzik az egykori őshonos állomány génkészletét, mindazon növényfajokat, melyek a folyóvölgy arculatát egykor meghatározták. A kubikok és a megmaradó morotvák, holtágak a hullámtér legfontosabb vizes élőhelyei, természetvédelmi szempontból a legjelentősebbek. Ezért valamennyit, akkor kár kísérletezni vele. Kár a szaporítóanyagért, az erdősítési próbálkozásokért, a várt többletet nem kapjuk meg.

A gátvédő pászta

A töltések elhabolását hivatott megakadályozni, zömében nemes nyárákból és nemesített fűzfajtákból áll.

Műszaki szempontból a vidék gátvédő pásztái dicséretre méltóak, valamennyit a vízügyi szervezet létesítette és kezeli.

A jövő egyik lehetséges útja: kíméletes erdőgazdálkodás a hullámtéren

Ha a hullámteret ökológiai egységként kezeljük, ha fenn akarjuk tartani a zöld folyosót, akkor egységes, természetközeli szemléletű gazdálkodásmódot kell választanunk.

Vissza kell hoznunk az őshonos fafajokat, a hagyományos erdőművelési módokat. Így van lehetőség a kockázatmentes, de fatérfigogatot azért biztosító gazdálkodásra, fenntartható ökológiai ősszhang kialakítására.

Ez nemcsak a folyónak és völgyének az érdeke, hanem a miénk is.

Epilógus

A természetközeli erdőgazdálkodás a hullámtéren ma mindenki előtt illúzióknak tűnik.

A földterület privatizálása, a magántulajdonnal járó rendelkezési jog meghiúsít minden elképzelést.

Allandó kompromisszumokra törekvő világunkban már az is eredmény lehet, ha a hullámtéri szántóterületeket az újdonsült gazdák betelepítik – nemes nyárral. Erre talán még lehet készíteni őket.

Arra viszont kicsi az esély, pénzünk és ösztönözhető lehetőségünk is alig van, hogy a meglévő erdőterületeket őshonos fajokkal újítsák fel. Itt is csak – a gazdák részéről többé-kevésbé érthető módon – a nemes nyárák következnek majd.

Alföldünkön nem sok természeti értéket őrizhetünk már. Egyik lehetett volna a rehabilitált hullámtér, a Pannon-medence zöld folyosója, a magyar táj arculatának fontos eleme.

Aránytévesztések!

Az utóbbi időben egyre többet hallani hazai és külföldi ökológusok részéről, hogy meg kell akadályozni a nemesnyár faültetvények térnyerését hullámtereinken, különös tekintettel a felső Tisza hullámtérére.

Az új földtulajdonosok aligha számíthatnak erdőtelepítési pályázatok sikeres elbírálására, amennyiben azon nemesnyár – a legújabb nomenklátúra szerint papírnnyár – faültetvény létrehozása a céljuk.

Természetvédőink nyilván komoly sikerként élik meg ezen tény.

Bizonyára átgondolt akcióról volt szó, melyet előzőleg alapos hatásvizsgálatok előztek meg részükről (is).

A hosszú távú cél világos és méltányolandó, azzal egyet lehet értenie mindenkinek, akiben az ökológikus szemlélet nyomai még fellelhetők. Kérdés persze, hogy a hullámtéri szántók magántulajdonosai figyelembe veszik-e ezen magasabb rendű szempontokat. Ez ügyben komoly kétségeim vannak s féltő, hogy nem sikerült megtalálni a helyes arányokat, a jövőben elérendő és a jelenleg elérhető célokat illetően. Pillanatnyilag ugyanis nem az az igazán izgalmas kérdés, hogy mivel telepítse be a tulajdonos a földjét, hanem hogy mindenképpen az erdősités valamilyen formáját vállassza!

Az első „körben” be kellene érniünk annyival, hogy a hullámterekről eltűnik a legfőbb szennyező: a szántó művelési ág. Addig ugyanis, amíg a vegyszeres és műtrágyázott kukoricakultúrákról az évente esedékes zöldár jó eséllyel mossa be a hatóanyagokat élővizeinkbe, felesleges akadémikus vitákat folytatni a természetközeli erdőgazdálkodás környezetbarátabb voltát illetően az ültetvényeszerével szemben, részben mert ezzel mindenki tisztában van, részben mert ezen faültetvényekről az említett hatóanyagok nem kerülnek a vízbe. Emellett talán árnyalattal kisebb jelentőséggel bír az a kétségvonhatatlan tény, miszerint faültetvényeink valóban nem képesek betölteni az erdők valamennyi funkcióját, sőt talán erdőnek sem minősíthetők.

Tételezzük fel, hogy földtulajdonosaink mégis meggyőződhetők arról, hogy a rövid távon igen magas profitot hozó hullámtéri nemesnyáras helyett az ökológiai szempontokat kifogástalanul teljesítő, ám sokkal szerényebb és számukra alig belátható távlatban hasznot hozó állományokat hozzanak létre.

A laikus itt nyilván azt gondolná, hogy kellőképpen differenciált telepítési egységárrakkal ezt honoráljuk nekik.

A laikus téved. Mi „szakemberek” ugyanis módosítottuk az erdőtelepítések rendjét szabályozó rendeletet, felállítottuk az I., II., III. erdősíthetőségi kategóriákat s ezen belül a hullámtereket a III.-ba soroltuk, ahol az erdősitendő fajfajtól függetlenül az eddigi egységár 40%-át szavaztuk meg a telepítőnek.

Mit tehet ezek után a leleményes földtulajdonos? Elcsereéli kultúrájával a földet – feltéve, ha talál ilyen balekot –, s miután ekkor már ráfogható a termőhely hidrológiai viszonyaira, hogy VFLEN*, valamint a nemesnyár telepítésének is megszűntek az „elvi” akadályai, nagy reményekkel nyújthatja be pályázatát a II. kategóriában neki kijáró 70%-os támogatás elnyerése érdekében. A balek pedig továbbra is gyomirtózik és műtrágyáz a hullámtéren...

A konstrukció irracionális a totális.

Összességében tehát a kitűzött cél vélhetően teljesül. Sikertől megakadályozni, hogy papírnnyár kultúrültetvények árasszák el hullámtereinket!

Asztalos István
erdőmérnök

* Vízfolyástól független (A szerk.)